

הערות טקסטואליות לספרו של משה גיל על מסמכי הקדש מגניזת קהיר

מאת

יהושע בלאו

תרומה נכבדה מאוד הרים פרופיסור משה גיל למחקר ההיסטוריה היהודית בכלל ולחקר גניזת קהיר בפרט. עיקר חשיבות ספרו, *Documents of the Jewish Pious Foundations from the Cairo Geniza*, בהערות הרבות לריאליא, הפוזרות בעיבודם של מסמכי הקדש (147 מסמכים, עמ' 119 – 484) וכן בלוחות הרבים והמפתח הכולל (עמ' 485 – 611), המאירים את עיני הקורא. אינני רואה את עצמי מוסמך לישא וליתן על עיקר הספר, על הצד ההיסטורי שבו ועל הריאליא. על כורחי אסתפק בהערות טקסטואליות, כולל תיקונים למפתח. ואל תהיינה אף הערות צנועות אלו קלות בעיניך, שהרי יש שהבנה אחרת של פרט בלתי-חשוב לכאורה פותחת פתח לתפישה היסטורית שונה. אולם רוב ההערות יישארו בגדר הערות טקסטואליות בלבד, ואני אף מודה, שלא תמיד וודאיות הצעותי מן ההצעות שבספר. אולם מקווה אני, שמן המשא והמתן המדעי על הטקסט של ספר זה חשוב תצמח תועלת למחקר.

עמ' 137, שורה 7: כ+ : אדיא, קרא : אדואת, וכן אצל גיטיין, ואין לפנינו כנראה אלא טעות דפוס.

עמ' 138, שורה 37 ועמ' 139, שורה 17: גיטיין, ארץ-ישראל, ז, עמ' 86, הערה 34, שחזר מן הנוסחאות מותב (מותכת?) בדלך רמותב (מותר?) מפד'לך את הנוסח המקורי מות'כת מפד'לך, וחבל שגיל לא קיבל את דעתו.

עמ' 155, שורה 13: מיוד מעניינת הן בצורתה, הן בהוראתה. ריכזי זה של מאידה אינו רשום במילונים, והוא נוצר מן היחיד מידה (השווה בית-ביות, ג'יש – ג'וש), שנתהווה מ-מאידה לפי דקדוק (=) בלאו, דקדוק הערבית-היהודית, 'ירושלים תשכ"ב), סעיף 7א (בניגוד לדווי בערכו, שהפריד מאידה מ-מידה). ההוראה אינה מחוורת. גיל חשב על דוכן, אולם לכאורה אין זה מתאים לשמירה על 'בגדי בית הכנסת', והשווה על דרכי שמירת בגדים: J. Sedan, *Le mobilier au Proche Orient médiéval*, Leiden 1976, pp. 137 ff. מיוד נמצא גם בעמ' 186, שורה 11 (חסר במפתח עמ' 567), ומשמש בהקדש לנער(?) , ושוב לא ברור.

עמ' 164, שורה 18: תסעה עשר בנאי: את הנוסח יש להשאיר כמות שהוא, ולא להשלים ל-בנאיין], שהרי אחרי תסעה עשר יבוא העצם המנוי ביחיד. לצורה בנאי, ללא ספק גזירה לאחור מן הריכזי בנאיין, השווה: דקדוק, עמ' 28, הערה 10 וכן למשל במילונו הערבי-הצרפתי (האלג'ירי) של בוסיאי.

עמ' 167, שורה 10: כ'מד טין, השווה את הערתו החשובה של גיל עמ' 166, הערה 8. הביטוי חסר במפתח.

עמ' 168, שורה 18: אשראם, אולי 'פרצות בקיר'?

עמ' 168, שורה 23: למן גירד אלג'יריד, אולי: 'למי שקילך את ענפי התמרים'?

עמ' 168, שורה 28: ציגאר 'קטנים' (גם 205, 29), וכן לעיל עמ' 155, שורה 22 כיבאר 'גדולים' מעידים, שריבוי פעאל של שמות תואר עדיין שמר על החיריק שבהברה הראשונה. זה סותר את התיאוריה של C.A. Ferguson, *Language*, XXXV (1959), עמ' 627, שלהגי אנשי היישוב הערביים המודרניים מקורם ב־koine, שהחיריק בריבוי זה נעתק בה לקיבוץ.

עמ' 170, שורה 40: קרא: אחדי עשר שהר (ולא: שהור), שהרי אחדי עשר מצריך עצם מנוי ביחיד.

עמ' 173, הערה 6: נוך', מסתבר שהכוונה למחצלת קש. עיין: דווי, ערך 'נכך'.

עמ' 174, הערה 13: בעניין האפשרות, שצור הסיד מקורו במדבר, השווה: עמ' 163, הערה 3.

עמ' 176, שורה 22: אם ראויה אלדי' שבשורה 24 לסימן קריאה, הרי ראויה לכך גם אלדי' שבשורה זו.

עמ' 176, שורה 31: זית אוסד אינו טעות סופר במקום זית אוסד, אלא כנראה בנין רביעי סביל של סדד, ר"ל 'שמן שסופק'. על הבניין הרביעי במקום הראשון עיין: דדוק, עמ' 76.

עמ' 178, הערה 4a: המקום המצוטט הוא בכרך הרביעי, לא השני; אולם אין זה מתאים לטקסט הנידון, שהרי מדובר שם על הרים.

עמ' 179, הערה 9, סוף: תנעמל... תנגלק — התי"ו בפתח, עיין הפועל בחיריק.

עמ' 179, טקסט 13: מעניין לדעת, מה הסיבה, שטקסט זה (וכן למשל מסמך 30) נכתב באותיות ערביות. האם קשורים בו לא־יהודים? או שמא לפנינו טיוטה של מסמך שהוגש לשלטונות (השווה למשל עמ' 187, הערה 2 וההקדמה למסמך 65).

עמ' 180, 5: יבקא (באותיות ערביות), כנראה טעות במקום תבקא (השווה למשל עמ' 170, שורה 48; עמ' 171, שורה 51), ושמא לכן סימנו גיל בסימן קריאה.

עמ' 180, שורה 22: אלג'מיע דפעה ואחדה, אולי הכוונה 'סך הכול, תשלום אחד', כלומר ששולם בבת אחת?

עמ' 182, הערה א: לפי ההקשר מוטב להבין את אנפק כסביל 'שהוצא'.

עמ' 183, שורה 16: [ג]מאנדי אלאו[ל], בגלל הלמ"ד הסופית, המעידה ששם ממין זכר לפנינו, קרא לכאורה: ג'מאד אלאול. על צורת ג'מאד ההמונית ע"ע דווי. אולם עמ' 227, שורות 3, 6, 8 נמצא ג'מ(א)די אלאול, שם, 9 ג'מאדי אלאכ'ד.

עמ' 186, שורה 12: תלת' דפעה, בגלל היות דפעה ביחיד, יש להבינו =ת'אלת' דפעה 'כפעם השלישית', השווה עמ' 185, שורה 1 אול דפעה... ת'אני דפעה. גם הסכום כאן ושם מתאימים להסרה חד־פעמית של האדמה. יש אפוא להפריד פריט זה מן הקודם לו.

עמ' 187, הערה 4: מן הראוי, שתהיה מוסבה גם לשורה 7.

עמ' 191, הערה 1: שמא יש להבין ר'פאפין 'מתופפים'?

עמ' 197 — 198, מסמך 24: לכאורה אין נראה, שאמנם מדובר על חשלום לפועלים, שהרי מוזכר שנגבה (גיובי, א) כסף מן בן חרב (א2), שמגיע כסף מ'עלי (ענד עלי, א3). בשורה א2 המספרים הכתובים באותיות

יש להבינם כשמות ימים, כלומר 'יום א' חסין, 'יום א' וב' מכן חרב, 'יום א' מגיע מ-עלי, (סך-הכל) ג'. אינני מבין למה הכוונה ב'בטאל, בטאלין (א3, 8).

עמ' 202, שורה 12: תרגם 'מנעול' ולא 'מנעולר', וכן תרגם גיל עצמו בשורה 11.

עמ' 205, שורה 2: אצלאה אינו נותן מוכן, ואין לתרגמו 'במקורו'; נ"ל לגרוס אצלאת.

עמ' 205, שורה 4: לו היתה הכוונה ב'יעראפו ל' הם נודעים', היינו מצפים לכתוב יוערפו (או לכל היותר: יועראפו). אך בגלל ההמשך החסר אין לדעת, למה הכוונה.

עמ' 205, שורה 11 ואילך: לפי התרגום ברור, שחסר יותר בשורות אלו משצויין בטקסט.

עמ' 205, שורה 14: אם אמנם אקרינה פירושו 'עמיתיו', הרי לפנינו אמאלה במקום אקראנה. אולם הטקסט מפוקפק וחסר.

עמ' 205, שורה 26: אני מפפק, אם מצאלח מצייך את 'צורכי' בית הכנסת; אני מעדיף 'חדרי שירות', והשווה דווי = בתי כיסא.

עמ' 207, שורה 6: כ'שבה ללבאב, כנראה, 'בריה מעץ', וע"ע דווי, וכן אולי עמ' 300, שורה 16.

עמ' 211, שורה 5 ואילך: וג'רי בינהם לאגיל דילך כ'טאב תרדד מן ג'מלתה, מוטב לתרגם 'ונמשכו לכן ביניהם דין ודברים ממושכים, מכללם...'. — לפי תפישתו של גיל מסאפר, האיש שטען ששלח בידי בן עלון נזר לעיר צור, אולם לטענתו הנזר לא נמסר לתעודתו, הוא שנשבע. שאם הנזר (ר"ל מסירת הנזר) נזכר במכתב הבא מצור, ישלם לעניי ירושלים עשרה דינרין. אינטרפרטציה זו אינה נראית לי, לא מבחינת העניין, לא מבחינת הלשון. מבחינת העניין: לפנינו תעודה, שהעיד בה כביכול מסאפר עדים על תעודה, שנאמר בה, שהכוונה בשבועה זו למכתב כל שהוא, לא דווקא למכתב מחמיו. טענה זו מנוגדת לאינטרסים של מסאפר, שעניינו כמובן שלא לשלם את הקנס. מבחינת הלשון: שורה 6 אטי'הר מסאפר אינו יכול לציין 'הארו למסאפר', שורה 8 ואחצ'ר מסאפר מסחמא אין פירושו 'ניתן למסאפר'. על-כן מציע אני את התרגום הבא לשורות 6 ואילך: טען סעיד אבן עלון אלקסדי, שכאשר יראה מסאפר מכתב, שבא אליו מצור ושנזכר בו נזר זה (ר"ל שנזכר בו, שהנזר צריך להגיע ולא הגיע), יהיה עליו (על בן עלון) קודש עשרה דינרין לעניי ירושלים. ולקח (מסאפר) ממנו (מבן עלון) זאת בשבועה מספר פעמים. המציא מסאפר מספר מכתבים מצור. טען (בן עלון) ששבועתו הייתה על מכתב חמיו (כנראה של מסאפר, אשר לו שלח אולי את הנזר). המציא (מסאפר) את מכתב חמיו. ושבועתו (של בן עלון) היתה (לפי האמת) על שהוא (מסאפר) ימציא את מכתבו של כל אחד, ואיזה מכתב שימציא מצור, יהיו עליו (על בן עלון) עשרה דינרין...

עמ' 215, שורה 10: במקום ל יחק — קרא: לי חק.

עמ' 220, שורה 3: דאבה דון, אולי 'בהמת רכיבה זולה'.

עמ' 220, שורה 8: ותחמל אלי הנא באלג'אה בלא ואג'ב תסרא הוגא כימס ועשרין דינר, תרגם 'ושיועברו לכאן חינם (בעצם "בטובה", ע"ע דווי) ללא תשלום, וכאן היו עולים עשרים וחמישה דינרין'.

עמ' 220, שורה 13: אי אפשר לנסח: כאן אננא אכ'ד' 'שאנו לקחנו'. האם אפשר לגרוס: כאן אננאכ'ד' 'שנלקח' או יש צורך להשלים יותר אותיות?

עמ' 222, מסמך 36: מעניין שבמסמך זה כתובה המלה נצף — 'חציי', ארבע (!) פעמים באותיות ערביות (וכן פעם ות'מן — 'ומחיר').

עמ' 222, שורה 3: מעניין ש'בית' משמש ממין נקבה, כנראה בהשפעת הת' הסופית, השווה: דקדוק, עמ' 95—96, וכן בדקדוקו של פ' מרסי על להג ג'יג'לי עמ' 326, 335. בית משמש כמין נקבה אף בערבית ספרדית, ואין לפרשו עם פ' קוריאנטה בספרו על הערבית הספרדית, עמ' 148, סעיף 9.5.2 כמשקף אך השפעה ספרדית.

עמ' 222 שורה 6: אם אסקא אינו טעות דפוס, יש להסבירו לפי דקדוק, סעיף 39. על-כל-פנים יש להוסיף מקום זה במפתח עמ' 585 בערכו.

עמ' 225, שורה 9: מא קובץ' אלשיך', טעות סופר (או טעות דפוס) במקום: מא קבץ' אלשיך', או: מא קובץ' מן אלשיך'.

עמ' 230, שורות 1, 2: לאור עמ' 229, שורה 10 נראה להבין קבלי כ'דרומי', ומה כשאלקבלי אלבית הכ' שבשורה 2 מקביל ל'שרקי בית הכ' שבשורה 4.

עמ' 231, שורה 9: מניאן לא מוכן לי.

עמ' 232, הערה 2: לפי לייך בערכו הצורה המרכזית היא כמ"ם קבוצה.

עמ' 232, הערה 3: כך גם דווי בערכו.

עמ' 223, שורה 11: נראה כי דאכ'ל פיהא וכ'ארג' ענהא — משמשים כלוואים ל'חק. והשווה עמ' 215, שורה 10, אשר ואלדאכ'לה פיהא ואלכ'ארג'ה ענהא — לכאורה מתארים את חקוקהא וחדודהא שבשורה הקודמת. לא נראה לי, כי דאכ'ל פיהא וכ'ארג' ענהא זהים עם מעלנה ומפקאנה שבהמשך המייד.

עמ' 234, שורה 13: אלעלק ואלתבעאת, אני מציע לתרגם 'מריכות ותביעות', ועיין לייך ערך 'עלאקה', ו'הווא', ערך 'תבעה'.

עמ' 234, שורה 15: אלמעאני, מאחר שמלה זו משמשת כנסמך, נראית אל יתרה.

עמ' 234, שורה 19: אדא אמאנה, גיל: 'הפרת אימון', נ"ל 'קיום הבטחה'. מעניינת הדל"ת הדגושה.

עמ' 239, הערה 5: אני מעדיף לנתח את יעל ככניין רביעי של עלל כהוראת 'ביטל', השווה דווי ככניין שני 'לחשוב מסורת למוטעה', שמיני 'להיות מוטעה'.

עמ' 239, הערה 6: אני מעדיף להבין סכב כשם עצם כהוראת 'קניין', וע"ע דווי-בהוראת 'מטלטלין'.

עמ' 239, הערה 7: קרוב לשורש זה כנראה התרעם שבלשון חכמים ואולי הרעימה, שמ"א א:ו (עייך בן-יהודה, ערך 'ב. רע"ם').

עמ' 243, שורה 17: אחדי אכן אלרצאציה — קשה. תפישתו של גיל כתרגום שונה מזו שבמפתח, תחת אכן אלרצאציה.

עמ' 243, שורה 24: ורת'ת — יורשים, ולא 'יורשת'.

עמ' 245, שורה 1: האם מולא הוא קיצור של מולאנא? כך גיל מתרגם על-כל-פנים, ואכן זה מתקבל על הדעת, שהרי בהמשך נמצא הקיצור מ', אף כי בסימן קיצור, שלא כמו מולא.

[5] הערות טקסטואליות לספרו של משה גיל על מסמכי הקדש מגניזת קהיר 211

עמ' 245, שורה 4: איני מבין לא את הביטוי ופאץ' כנאה. ולא את תרגומו של גיל.

עמ' 248, שורה 4: פמצי'א אלוראק, נ"ל = פמצי'א אלי וראק (דקדוק, סעיף 164א) 'והלך אל סופר (אחד)'. בהמשך: אקתרח עליה, מוטב 'דרש ממנו' מאשר 'עמד עלי'.

עמ' 248, שורה 8: פיכתב = וכתב, היינו מצפים ל'פכתב. האם פי = פ?

עמ' 250, הערה 10: בדבר מנקטע עיין גם דווי ערך 'אנקטע'.

עמ' 251, הערה 14, פסקה אחרונה: קרא מצאנדה, וכן עמ' 574, שורה 1.

עמ' 254, שורה 8: תלוח מרכומאה אלמטאע, לא המלים ולא תרגומו של גיל מוכנים לי.

עמ' 254, שורה 12: אני תוהה, אם אין לגרוס אהמאלה במקום אחמאלה.

עמ' 254, שורה 13: אן לם תלחק אלעמארה ואלא וקע פיהא מבלג כת'יר ואהלכת מן יכון פיהא; גיל מתרגם 'ואם לא יבוצעו החיקונים ויושקע סכום גדול, יאבדו הנמצאים בו'. אולם תרגום זה קשיים בו: משפט הסיפא מתחיל בוא'ו (אך עיין: דקדוק, סעיף 307) ומשפט אלא מכיל פועל בעבר (ואלא וקע) ולא במג'זום. על-כן אני מציע להבין את המשפט לפי: דקדוק, סעיף 413: 'ואם לא יבוצעו החיקונים, יתמוטטו בו... הרבה (אין להשלים מבלג, אלא משהו מעין חלקים, מקומות, דירות, הכול לפי שרידי האותיות) והוא (ר"ל הבניין המתמוטט) יהרוג מי שנמצא בו (והשלם בהמשך משהו מעין ומן [ימר] פי אלמכאן 'ומי שעובר על יד המקום'; בדבר מר פי השווה: דקדוק, סעיף 161ד). מסתמא לפי זה יש להבין ואלא גם בשורה 2.

עמ' 255, שורה 15: ג'ל שהנושא של אטלקת אלמאל אינו אלמאל (נקבה!), אז הפועל סביל), אלא הדרת הגאונות תכון לעד, שנוכר לפני'כך ('הקציב את הכסף'). מסתבר שגם בשורה 16 הדרתו הקדושה הוא נושא של אסתנדבת ואבו אלפרג' מושא הוא.

עמ' 255, שורה 19: ואת'באת, מקביל ל'ללוקוף שבשורה הקודמת. תרגם אפוא: 'הזמינו כדי שיפקח... וכדי שירשום מה ששילם מורנו ורכנו עובדיה'.

עמ' 255, שורה 26: מא יצח (במשפט: ליסתופי ד'לך ממא יצח מן אלאג'רה) אין משמעו 'כדי לנכות זאת) בדרך הנכונה (מן השכירות)', אלא 'כדי לנכות זאת) ממה שמתקבל (מן השכירות)'. על צח לי מנה 'קיבלחיו ממנו' ע"ע דווי.

עמ' 259, שורה 8: ואלמפואת, חבל שגיל השמיט את הערתו החשובה של גויטיין: תרביץ, לד (תשכ"ה), עמ' 246, הערה 31. הקריאה בקיה מפוקפקת וגם אינה הולמת את ההמשך.

עמ' 262, שורה 8: לא יקבל עליה זאיד, גיל מתרגם 'לא ידרוש ממנו יותר' ומבין 'יקבל' כבניין רביעי (עמ' 264, הערה 6). אני תוהה, שמא בניין שני לפנינו (דווי: קבל אלכסתאן מן פלאן = החכיר את המטע לפלוני) והתרגום הוא 'לא יחכיר לו ביותר כסף'.

מסמך 54: בתרגום הושמט סימון שורה 13 ונכתב 13 במקום 14.

לעמ' 271, שורות 2 — 3: ואלשיך' אבו אלאעלי בן תמאס נ'ע — הוא לדעתי נושא של יונפק, שיש אפוא להבינו כפעיל. אבו אלאעלי מתמנה לדאוג לקבורה מתאימה. פירוש זה הכרחי בגלל היעדר וא'ו החיבור לפני

יונפק; על-כן נראה לתרגם בהמשך ואן לם יקום בהא 'אם הוא (אבו אלאעלי) לא יוכל לשלם (משמינית החצר)'; השווה ל-קאם ב בהוראת 'שילם' למשל 'עמ' 255, שורה 19; 'עמ' 262, שורה 3.

עמ' 275, שורות 4-5: 'כ'רג' מנה פי נאיבה עלי, אני תמה אם אין לתרגם 'נוכה מזה על הוצאות על...'

עמ' 279, שורה אחרונה: לא מוכן לי תתצא. שמא יש לגרוס תתצ'ח?? (=תתצ'ח מנהא).

עמ' 286, הערה 1: שמא יש לנקד עמל מעג'נה ('ע"ע הווא, דווי) 'עבודת ערכה', ר"ל לישת הטיט, כהצעת גיל.

עמ' 296, שורה 2: אלאדר אלג'אריה פי אחבאס אליהוד — לאור עמ' 315, שורה 9 אלג'ארי יומיד' פי מלך אלעניים 'הנמצא כיום ברכוש העניים' (תרגם כן!), אני נוטה לתרגם 'חצרות הנמצאות בהקדש היהודים', ולא 'חצרות שהן עכשיו הקדש היהודים', ועיין גם עמ' 373, שורה 14.

עמ' 301, שורה 8, וכן שורה 10: גיל מתרגם אטלקת כ'זיתר'. אני מציע כאופן נסיוני להבינו כ'שילם' (עיין למשל: ליינ בערכו) ולתרגם את הקטע 'השלמתו למה שנקנס בו ושילם בשבילו הדרת אדוננו... (ר"ל הוא נקנס בידי השלטונות, ההקדש שילם בשבילו את הקנס, כי הוא לא היה מסוגל לשלמו, ועתה שילם הוא להקדש את שארית מה שהיה חייב)... להשלמתו ק' דרהם ששילם בשבילו (הדרת אדוננו) מנכס ההקדש בשביל עשיית החפירות (ר"ל הוא חייב על-ידי השלטונות לממן חלק של עבודת החפירות, עשה זאת בעזרת ההקדש ועתה הוא משלם את שארית חובו להקדש)'.
עמ' 306, הערה 3: אפשר ש-שעארין משמעו 'מוכר שעורה', ע"ע דווי. שאעריין (עמ' 307, הערה 2) אפשר שנדרף ל-שעארין ואינו צריך להיות ט"ס. הריבוי של שאער 'משורר' על כל פנים הוא שערא ולא שאעריין.

עמ' 308, הערה 8: דנ' יא: לג 'ומשכילי עם יכינו לרבים' — יכינו לרבים הוא שמשמעו 'למדו, יפיצו דעת' ולא משכילים.

עמ' 312, הערה 12: לא מוכן לי, מדוע גיל מציע (בהיסוס אומנם) לגרוס מלייט במקום מליים. גיל עצמו מצטט בהערותו מליים ממסמך אחר ועיין בעניין השורש במפתח ערך "תליים".

עמ' 313, שורה 6: על ד'לך, לכאורה נראה לגרוס: עלי ד'לך.

עמ' 315, שורות 4 — 5: פאלתגי בסב[בהא] מתולי אמר אלרבע אלמד'כור, אין לדעתי לגזור את אלתגי משורש לאם גין יא, אלא = פאלתגי (עם מעבר משורש ל"א ל"י) 'ונאלך מנהל ענייני הנכס הנוכר'; להוראה זו של אלתג'א, המתועדת בערבית יהודית, השווה גם דחי.

עמ' 315, שורה 12: לא מוכן לי 'אולהא) תלף (אנקצ'א אלאג'ארה)'; שמא יש לגרוס תלו 'ראשיתה [מתחילה] (סיום השכירות)'.
עמ' 319, שורה 5: המלה לפלאן שנוספה אינה יכולה לציין 'לכל אדם (שישלם)'. נראה לי שהיא נוספה בטעות זו של החכרה, כדי שבנוסח הסופי יוסיפו כאן את שם החוכר. אחר-כך שונה הנוסח ובהמשך (שורות 11 — 12) נאמר, שרק אז הסכימו על החוכר. אולם הכותב שכח למחוק את 'לפלאן'.

עמ' 319, שורות 10 — 11: ולמצלחה אלאנס אלכניסה ולמג'אורתהא, לאור ולמג'אורתהא המקבילה ל-אלכניסה ומפני ש-אלאנס בגלל 'אל' הידיעה אינו יכול להיות נסמך, נ"ל לגרוס ללכניסה. בנוסף לזה בגלל למה

פיה מן אלחט' הקודם שמא מן הראוי לגרוס 'ומצלחה' מפני שטקסט מעין למא פיה מן אלחט' ומצלחה אלאנס ללכניסה ולמג'אורתהא 'בגלל ההנאה וטובת הכלל שיש בזה בשביל בית הכנסת וסביבתו' חלק יותר. ואפשר שהנוסח 'למא פיה מן אלחט' ואלמצלחה (השווה כתיב דומה ול = ואל שורה 16 ולאכ'תיאר = ואלאכ'תיאר) לאנס אלכניסה ולמג'אורתהא. אין לשכח, שאפשר שהסופר תיקן את הטקסט בנוסח הסופי, שהרי כאמור טיוטה לפנינו.

עמ' 323, שורה 2: אני מעדיף לתרגם 'טלק' = 'ינתן (ע"ע ל"ין) על התרגום 'ינוכה'.

עמ' 323, שורה 6: אני מעדיף לתרגם וקוף פי 'לעסוק' על התרגום 'לפקח'.

עמ' 323, שורה 8: קשה להכריע, אם ופר מציין ויתור גמור או שמא דחיית גביית החוב. על כל פנים לא נראה לי, שמסמך זה מוכיח, שהשיך' אלנג'יב היה בקשיים כספיים. מסתבר, שלו גבה את השכר המגיע לו, היה מקבל יותר מאשר הנחוץ לחשלוּם מס הגולגולת. לפנינו כפי הנראה מתנה, שנותן אלנג'יב להקדש בכך, שאינו גובה את המגיע לו, אלא מסתפק בקבלת דמי מס הגולגולת מהם.

עמ' 324, שורה 2: מאחר ש-צ'מאן בסתאן דמוה מוסב למטע שהוחכר מקודם (ע"ין עמ' 80, סעיף 111), אני חוכך בדעתי, שמא יש להבינו 'המטע מדמוה, שהוחכר (לפני-כ)'.
עמ' 332, הערה 4: צביאן, הב' בשווא ולא בחיריק מלא.

עמ' 335, שורה 14: סדר המלים אינו מאפשר להבין את מן ג'ארי ד'ו אלקעדה 'מד'ו אלקעדה השוטף'. שמא זקה הוראת מן ג'ארי לזו של מן ג'ארי (או טעות סופר לפנינו): בשביל ד'ו אלקעדה?

עמ' 351, שורה 7: גיל מתרגם בהא כאילו היה בהו. שמא לפנינו אדם, ששמו (התחיל ב)בהא?

עמ' 362, שורה 5 מלמטה: בכלה אינה יכולה לציין 'אבזם', כי מלה זו נשאלה מ- boucle הצרפתי בתקופה מאוחרת יותר. במקביל ל-קצריה יש להניח, שהיא מציינת כלי-קיבול, ע"ע דווי. וכן גם עמ' 401, שורה 16; עמ' 414, שורה 17.

עמ' 367, שורה 13: גיל מפרש לג'יה מחקוקה 'לפי חשבון מאושר'. השווה עמ' 428, שורה 13.

עמ' 368, הערה 10: השווה גם דווי, ערך 'דראב'.

עמ' 373, שורה 5: (מאיה דרהמא) ואחדה (וסתין דרהמא), אולם בהמשך מדובר רק על 160 דרהם (שורה 6), ולא על 161.

עמ' 389, שורה 10: גיל מכין אלטרחה כ-'מגורשים', אשר בשבילם משלמים מס גולגולת. שמא הכוונה לחולים השוככים על ערש דווי, השווה: טריח אלפראש אצל דוד (ממקור מצרי: בוקתור), וראה איילון-שנער.

עמ' 392, שורה 4: ביד אלצבין, קל יותר לפרש אלצבין ככתיב חסר במקום אלצביאן מלראות כו כתיב חסר במקום אלצביין. תרגם אפוא 'שוליות' (ולא שני שוליות).

עמ' 393, הערה 3: לא קל להניח גלגול של שליף הארמי למסמך הקאהרי. כפי שגיל מציין, שלף משמעו קילשון וזה מתאים יפה לתבן הקודם. מאחר שבטקסטים מצריים מרובות צורות מוגרבות, שמא 'שליף' (כתיב מלא) אינה אלא צורה 'מוחלפת' (umgesprungen) של שלף 'קילשון', כדרך להגים מוגרביים.

עמ' 394, שורה 5: מאחר שרוב הפריטים מובאים בלתי-מיודעים, אין לתקן אטבאק ל-'אלטבאק' (עיין גם עמ' 395, הערה 1); אטבאק במקום טבאק משקף מעין אל"ף פרוסתיתית (השווה למשל: רסאלה יהודה בן קורישי, הוצאת ברג'יגולדברג, פריס 1857, עמ' 27, שורה 10 מלמטה, אלעאן 'אלות' במקום לעאן).

עמ' 394, שורה 10: פצ'ל אלמטלק ען תעארף, שמא יש לתרגמו 'עודף הכסף שהוקצב לפי הסכמ' (והשווה — אטלק מאל 'הקציב כסף', עמ' 255, שורה 15), והשווה גם עמ' 449, שורה 6.

עמ' 394, שורה 16: מעג'נה 'ערבה, משארת' ולא 'לישה', וע"ע דווי.

עמ' 395, שורה 29: לפי דווי 'ערצה' משמעה 'עמוד' ולא 'עמודים'.

עמ' 397, שורה 23: היחיד שעבה 'ענף' מוזר לכאורה; היינו מצפים לריבוי. אך השווה שימוש דומה של מסמאר 'מסמר(ים)' עמ' 353, שורה 13; עמ' 398, שורה 15.

עמ' 398, שורה 14: ספק אם 'טרפה' משמעה 'קצה'; המילונים מציינים טרף בלבד כהוראה זו.

עמ' 403, הערה 7: היחיד אסקאלה בא' פרוסתיתית, עיין דווי (באות א').

עמ' 408, שורה 6: לפי צורתו אין ספק, ש-אסאפין ריבוי הוא. דווי, ערך 'ספין' הכיר, שמקורו ב-*σπίς* 'טריז', יתד' היווני, ויש לתרגמו בהתאם לכך 'יתדות' ולא גרזינים. הריבוי אסאפין מעיד, שהיחיד הוא אספין בא' פרוסתיתית ולא ספין כדעת דווי.

עמ' 408, שורה 6: ופי עאשר את'נין דעאים, גיל מתרגם 'ובשנים עשר (לחודש) פיגומים'. אולם לאור ההמשך שורה 11 ופי חאדי עשרה, 16 ופי סאבע עשרה קשה לקבל מבנה חריג כל כך כמו עאשר את'נין. על-כן מעדיף אני להבינו 'ובעשרה (לחודש) שני פיגומים'. למבנה את'נין דעאים השווה: דקדוק, עמ' 102, סעיף 123.

עמ' 410, שורות 7 — 8: נדמה לי, שמדובר ב-1011 דרהם ולא ב-1110. המספר הוא אלף דרהם ואחד (=ואחדי) עשרה. אולם מאחר שהכותב טעה וכתב באמצע לפני עשרה את המלים וסתה עשר דרהם, אשר מחקן אח"כ, טעה כנראה וכתב ועשרה.

עמ' 411, שורה 3: מוטב לתרגם 'תצדק' = 'לבקש צדקה' מאשר 'לאסוף צדקה'.

עמ' 411, שורה 11: דווי, ערך 'כאסר' מביא קטע, ששגירר נשבע בו 'לא שנשאר אצלי דבר' ואכ'פיתה וכאסרת ענה, תרגומו המובא אצל דווי 'והחבאתיו ומעלתי בו', כלומר ג'כ 'כאסר ען'. לפי זה בקטע שלנו, שמדובר בו בחרם על מי שתובעים ממנו מסמכי השכרה מטעם ההקדש (ויתאבא) ויכאסר ען פעל ד'לך מסתבר לתרגם 'ויסרב) ויימנע מלעשות זאת' (ר"ל מלהראות את המסמכים) ולא 'ייעכב אחר מלהראות את המסמכים'. לפי הקטע שלנו מסתבר, ש-'וכאסרת ענה' אצל דווי פירושו בעצם 'ונמנעתי ממנו מלהראות' עם הוראת לוואי של החבאה, ואף בקטע שלנו מדובר על מי שמסרב להראות את המסמכים ונמנע מלהראותם אגב החבאתם.

עמ' 411, שורה 13: (מן) יתג'אהא (או יתשפע באחד מן אלגויים) 'מי) ..או יבקש מאחד הגויים להשתדל לטובתו'. גיל מתרגם 'ישתמט משלום', אולם לאור מילונו הערבי (אלג'ירי) — צרפתי של M. Beaussier ג'אהי (רק בעתיד) 'לבקש את השתדלותו של מישהו לטובתו' נראה להבינו כמו את יתשפע המקביל 'יבקש את תיווכו'. שמא אין אג'אהי אלא תוצאה של שיכול מ'אואג'יה?

[9] הערות טקסטואליות לספרו של משה גיל על מסמכי הקדש מגניזת קהיר 215

עמ' 411, 17 – 18: יכון הו אלמסכין קד כ'אטר בנפסה, מוטב כ'זה הוא, המסכן, סיכן את עצמו' מאשר 'היה הוא המסכן, הוא סיכן את עצמו'.

עמ' 425, שורה 18: אבעתהם 'מכרתים' ולא 'קניתים' (והשחה: דקדוק, עמ' 76).

עמ' 426, שורה 15: ופצ'ל באסם באקי אלדמירי, אני מפפקאס י ש להכין 'באסם' ממש 'מכונה', ושמא יש לפרשו 'יעודף' (הכסף) מטעם מה שנותר מ(גביית) אלדמירי'.

עמ' 431, הערה 8: לפי דווי סלבה משמעו רק 'סולם חבלים', ואילו 'חבל לבארות' הוא סלבה.

עמ' 435, הערה 17: אג'ר מייצג מסתמא אג'ר ולא אג'רת. טקסט זה משקף לעתים קרובות כתיב בלתי-מושפע מן הכתיב הקלאסי, ושמא גם צורה כמו אג'בס 'טיח' (הערה 1) אינה טעות סופר, אלא מייצגת א' 'קלה' (א' פרוסתיתית), והשווה לתופעה זו בדקדוקם העברי של באור-ליאנדר, עמ' 487 (מבלי להסכים לכל דוגמאותיהם) וכן אחיון 'חיון' עמ' 434, II, שורה 18. — אשר ל'והבה (הערה 10) נ"ל שהוראתה 'מסירה ליד' ולא סתם הובלה, כפי שמסתבר לפי השורש. ואכן כך מבינו גם גיל עמ' 457, שורה 9. מסתבר, שבטקסט זה בעל הכתיב הסוטה סקא = 'סבל המוביל מים' 434, א, שורה אחרונה ו'סיקא 434, ב III שורה 4 זהים; היו"ד מציינת מבטא e.

עמ' 436, שורה 8: בגלל היו"ד היחיד של דקאקיר אינו דקרה (בניגוד לעמ' 457, שורה 1), אלא נקארה, ע"ע במילונו הערבי ('הסורי) — הצרפתי של Barthélemy.

עמ' 436, שוליים: כעד כל חסאכ... ולהם ענדי, תרגם 'אחרי כל חשבון...', אני חייב להם'; וא"ו פותחת את עיקר המשפט אחרי התיאור המתחיל ב'בעד. על מקרים דומים בערבית-יהודית עיין: J. Blau, *An Adverbial Construction in Hebrew and Arabic*, ירושלים 1977, עמ' 67.

עמ' 437, שורה 41: 'מקאטע' מצייין כאן כנראה מסדרונים, ע"ע דווי.

עמ' 438, שורה 11: אם אמנם צ'מאן מוסב לקבלן (המכס), הרי יש להבינו כריבוי, ע"ע דווי. גיל קורא (עייין עמ' 540 בערכו) צ'מאן, אך לא מצאתי צורה זו במילונים (אף כי אין לבטל אפשרות זו כליל).

עמ' 438, שורה 2: קשה לקבל ש'מכ'ן אתראב' מצייין 'מחסן של פועלים, העובדים בטיט'. שמא — 'מחסן של טיט' ו'אתראב = תראב בא' פרוסתיתית.

עמ' 444, שורה 6: ספק גדול, אם אכן רג'לא חאיך מצייין 'שני אנשים אורגים'; שמא מדובר באורג אחד ואין האל"ף אלא אל"ף תנוין ללא תשומת לב ליחסה, שנשתמרה לפני לואי. על מקרים דומים עיין בספרי האנגלי *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*, Oxford 1965, עמ' 173–174.

עמ' 449, שורה 2: ד'כרו אנהם רמו תראב, הכוונה כנראה שלא הייתה להם קבלה וההקדש הסתפק בטענתם.

עמ' 452, הערה 16: למס מתועד גם בכניינים אחרים.

עמ' 457, שורה 3: שמא 'מקאר אלקבה' מצייין את 'תחתית הכיפה'?

עמ' 457, שורה 7: שמא מצייין 'מונה אלקנאה' את 'הוצאות הצינור', וע"ע דווי.

עמ' 457, שורה 7: את טואר'ך' אי אפשר מבחינת צורתה לגזור מ'טרכ'ה, שלא כדעת גיל עמ' 460, הערה 4.

עמ' 458, שורה ג 5: גיל מביין ת'מאן=ת'מן, וקשה. לכאורה נוטה אני למושכו לקודם. אולם שני קשיים בדבר: 1. המספר כתוב באותיות, ולא כמו המחירים האחרים בספרות. 2. השכר נמוך (השווה בעניין שכר נגרים עמ' 513).

עמ' 458, שורה ג 9: בטעות נדפס 'בראת' במקום 'בדאת'. המילון של ביברשטיין-קזימירסקי, המצוטט בעמ' 460, הערה 7, מתרגם בדה 'מְנָה' (כך גם וורמונד), וספק גדול, אם אפשר להסיק מזה, שהוראותו כאן 'חתיכת (עץ)'.
עמ' 458, שורה 13: אין נראה, שהכוונה ב'פלאפלי למסמרים, שהרי חסרה מידת המסמרים, כפי שמסמך זה נוהג לציין (עייין: 15; 14; אמנם לא כן במסמך אחר עמ' 453, שורה 12).

עמ' 460, הערות: הערה 3 קרא perhaps; לא מובן לי, מדוע מציע גיל לקרוא דור בשורוק. הערה 5 קרא accessory. הערה 11: הצעת התרגום של גיל יפה וחרیפה, אולם היא מפוקפקת. שהרי 'אפקרה' נמצא אומנם אחרי 'מנעול', אך לפני 'סְבָל מוביל מים', ועל-כן יכול הוא להיות מוסב גם שלא למנעולים.

עמ' 466, שורה 11: שמא 'מקאילה' משמעה 'החלפה', כפי שמביאים המילונים?

עמ' 468, שורה 15: אלכ'רבה אינו שם-עצם ('חורבה'), אלא שם-תואר שני של אלדאר; תרגם אפוא (החצר השוממת) והחורבה'.

עמ' 468, שורה ב: התחלת הקטע חסרה ועל-כן כל השלמה מפוקפקת. אך נ"ל להבינו '[כל] בית, שתהיה שכנותו בנויה (לפי דקדוק, סעיף 1346), מוטב משהיה בשכנות חורבה'.

עמ' 469, שורה 14: לא מובן לי תעצה.

עמ' 473, שורה 27: לדכאן אלנחאס ת'אניה אינו 'לחנות אלנחאס בפעם השנייה', אלא 'לחנות השנייה של אלנחאס'; על 'דכאן' נקבה השווה למשל בדקדוק הערבי של רייט א, עמ' 182.

עמ' 475, הערה 8 (ובמפתח): נ"ל לי לקרוא מנכסר בס' חרוקה.

עמ' 477, שורה 1: אסתחאקאן כאן ובשורה 4 מובנו, כרגיל, 'להיות ראוי'; ואכן כך תרגם אשתור במקום המובא בידי גיל עצמו.

עמ' 477, שורה 4: ופאילתה — לא מצאתי מלה זו במילונים. אשתור קרא עיאלתה, ויש לתרגמו או 'היותו מטופל במשפחה' כתרגום אשתור או 'ועוניו'.

עמ' 479, שורה 1: אלמקרר פי, תרגומו של גויטיין, במקום המצוטט, נראה יותר.

עמ' 481: קריאת מסמך זה נראית פעמים לא-מעטות מפוקפקת. תרגום ידל שורה 3 נראה חופשי מדיי.

מפתחות: אבו אלפרג' אלמסתעמל ואבו אלפרג' ישוע הלוי זהים, ועל-כן כדאי לאחד את שני הערכים. — ערך אנחט 'נוכה (סכום)'. המקום המצוטט, מסמך 81, 4ב מצריך ען של האיש, שמרכושו מנכים; מן מסמן את הסכום, שממנו מנכים עמ' 170, שורה 48; עמ' 171, שורה 51; עמ' 180, שורות 12, 15. — חסר ערך 'כ'מדה' עמ' 166, הערה 8. — בערך 'כרא, אכתרא' חסר מסמך 17, שורות 5, 6. — ערך 'מאידה' הוסף מסמך 17, שורה 11. — מכארם אלקאזא נזכר (בצורה שונה במקצת) במסמך 113, שורה 8ד. — במקום מזרב במ"ם פתוחה

וריי"ש חרוקה קרא מזרב במ"ם חרוקה ובר"ש פתוחה. — בערך 'מסמאר' הוסף מסמך 89, שורה 13e. — ב' מסטאח גיל דן במסמך 102. הערה 4 (ולא הערה 3). — בעניין מנכסר (בס' חרוקה!) הוסף אנכסר עמ' 381, שורה 26 ועמ' 382, שורה 5. — מסתעמל: הוסף מסמך 67, כ. 1. — נאיבה מציינת הוצאות (מיוחדות) סתם עמ' 164, שורה 8; עמ' 207, שורה 10; עמ' 262, שורה 5; עמ' 275, שורה 4(?) ; עמ' 381, שורה 20. רק עמ' 271, שורה 5 הכוונה לפי ההקשר להוצאות קבורה. מסמך 88, א שוליים מובא בטעות בערך זה, כי הכוונה ל-נאיב עם כינוי נסתר 'חלקן'. — רג'ף, ארג'פה, קרא: רג'ף, ארגפה (כ'גין). — בערך 'רסם' הוסף מסמך 89, שורה 33. — שרכה מתועדת הרבה, במקומות נוספים, למשל מסמך 80 במקומות שונים; מסמך 81, שורות 10, 11; מסמך 83, שורות 6; 7; מסמך 85, שורות 12, 15, 16; ועוד. — בערך 'טפין (!) ג'יר' הוסף מסמך 9, שורה 22; מסמך 10, שורה 14. — בערך 'תגליק' הוסף מסמך 115, שורה 3. — בערך 'תצקיע' חסר מסמך 47, שורה 4. — בערך 'והבה, הבה' הוסף מסמך 12, שורה 29 וכן מסמך 89, שורה 15 ומסמך 100, שורה 14; שני המקומות האחרונים הובאו בטעות בערך 'הובלה' (בעצם 'מסירה'), אף כי תורגמו במסמכים אל-נכון. — בערך 'וזאן' חסר מסמך 110, שורה 9. — ערך 'וקיה': מן הראוי היה להביאו בצורתו הספרותית אוקיה, שממנה נגזר הריבוי אואקי המצוטט ממסמך 137. הצורה נקיה אינה אלא התפתחות מאוחרת של אוקיה.

*

ראויה עבודתו של גיל לכל טרחה, שמשקיעים בה, כדי לעמוד על נוסחם המדוייק של המסמכים. הערותי הן בחינת הצעות, המבוססות תמיד על עבודתו הראשונית של גיל, ואם יתקבלו בחלקן, הרי גם אז זכות הראשוניות מגיעה לפרופיסור גיל. יישר כוחו!